

تقدس خوشنویسی مسیحی

مریم فدایی

مسئول موزه میرعماد

مرداد سال ۱۴۰۰ ه. خورشیدی

چکیده:

هدف از نوشتن این مقاله، آشنایی با مبانی تقدس بخشی به هنر خوشنویسی مسیحی است که به موضوع کلام مقدس دینی می پردازد. گردآوری داده ها از راه منابع کتابخانه ای و نقطه نظرات اندیشمندان حوزه خط و خوشنویسی است و با روش تحقیقی؛ بصورت توصیفی و تحلیلی به پاسخ گویی پرسشهای زیر می پردازد: دلایل مهم اثبات تقدس هنر مسیحی چیست؟ چه عواملی در تقدس بخشی به هنر نگارش کتب مسیحی دخالت داشته است؟ نتایج نشان می دهد؛ وجه مشترکی بین علل تقدس گرایی هنر خوشنویسی مسیحی و دیگر ادیان (تقدس کلام الهی) وجود دارد و بخش بیشتری از عوامل تقدس بخشی آن در منابع دینی و اعتقادات مربوط به بحث های عارفانه کتاب، قلم، حرف، اعداد دنبال می شود.

کلیدواژه: خوشنویسی مسیحی، سرچشمه تقدس خوشنویسی مسیحی، تقدس خوشنویسی مسیحی، عناصرمقدس خوشنویسی

مسیحی.

مقدمه

تحولات نظری کلام مقدس در آیین مسیحیت منجر به تشکیل خط انحصاری برای دنیای مسیحیت گردید و مروجان دینی آن برای ابزار نوشتاری خط ارزش ویژه ای قایل شدند. اهمیت به نوشتار و ماندگاری کلمات در صفحات خوشنویسی شده در مقابل اصوات و کلام زودگذر سبب گردید تا مباحث عارفانه ای درباره قلم، حرف، لوح... در دنیای مسیحیت بر پایه نظرات روحانیون دینی مطرح شود.

از اندیشمندان در این خصوص می توان به ابن عربی و ابن ندیم اشاره کرد که موضوع تقدس بخشی خط مسیحی را از لابلای انجیل ها و کتب نصاری یافته اند. در این مقاله با محوریت موضوع تقدس هنر خوشنویسی در آیین مسیحیت دلایل متعدد این نوع تقدس گرایی را بر اساس اعتقاداتی پیرامون کتاب - قلم - دوات و حرف و عدد به روش توصیفی بررسی می کند و در نهایت در بخش نتایج، به پاسخگویی سئوالات مقاله می پردازد.

سرچشمه های تقدس نگارش آیین مسیحیت

خط غربی همزمان با تحول نظری کلام مقدس در آیین مسیحیت رونق یافت و روحانیون ابزار نوشتاری را به عنوان تنها عامل برای حفظ کلام مسیح ارزشمند می دانستند. در نتیجه کلام مکتوب از قدرت خاصی برخوردار شد و

« عبارت های لاتین مانند (ورباولنت - اسکرپیتا - ماننت)^۱، به معنی کلام زود گذر است و نوشته ماندگار نشان از اهمیت خط و خوشنویسی بین مسیحیان دارد» (گاور، ۱۳۶۷: ۲۳۰).

در دین مسیح هنر خوشنویسی هم ارز کلام مقدس حرمت داشت و مباحث عرفانی درباره (قلم - حروف - لوح) در هنر دنیای مسیحیت بر پایه نقطه نظرات اندیشمندان این حوزه مطرح گردید. مانند ابن عربی که ریشه حروف عیسوی را از نفس رحمانی می دانست و برای منشا آن تقدس ذاتی قایل بود.

« علم عیسوی علم حروف است از این رو بدو دمیدن داده شد و آن هوایی است که از درون قلبی که عبارت از روح حیات است خارج می گردد... این هوا حروف را بوجود آورد و بنابر این اعیان حروف آشکار شد» (ابن عربی، ۱۳۸۱: ۲۶۶).

¹ Verba volent scripta manent

خط ادبیات دنیای مسیح، خط سریانی بود و تمام اسناد مذهبی را تا قرن ۳ میلادی با آن می نوشتند تا اینکه بعدها با ترویج خط و زبان یونانی مطالب متون مقدس با این خط نگارش شد. در رابطه با موضوع تقدس خط مسیحی بیان شد؛

« در یکی از انجیل ها یا کتابهای نصاری آمده فرشته ای بنام (سیمورس) نوشتن سریانی را به همین گونه که نزد نصرانی ها متداول است به آدم آموخت» (ابن ندیم، ۱۳۸۱: ۱۹).

گذری بر تحول خط مسیحیت

در قرن ۵ میلادی کلیسای سریانی به دو بخش نسطوری و یعقوبی تقسیم گردید و زبان سریانی با دو سبک نوشتاری نوشته شد. همچنین کلیسای نسطوری برای فعالیتهای تبلیغی خود از خط خاصی استفاده کرد و به این نحو خط و نوشتار منزلت دینی یافت. در واقع در قرون ۷ و ۸ میلادی با گسترش دین مسیح انواع گونه های متداول خوشنویسی رایج شد و خط تزئینی (کارولنژی) ابداع گردید. این خط از همان ابتدا مورد توجه درباریان قرار گرفت و با توجه حکام مسیحی، ادامه سبک های هنری با گونه های متنوع زیبا نویسی در دنیای مسیحی رشد نمود. ابداع سبکهای نوین با حمایت دربار شارلمانی اتفاق افتاد و از خطوط خوشنویسی مسیحی که در خدمت سازمانهای مذهبی قرار گرفت خطهای گوتیک - آنتیک - ایتالیک بود. در قرون وسطی هنر خوشنویسی از اعتبار والایی برخوردار شد و اساس آن نسخه برداری کتب دینی و تکثیر کلام مقدس انجیل بود. زیبا نویسی نشانه تشخیص افراد با فرهنگ جامعه مسیحی تلقی می شد و آنها در ابداع و تکمیل گونه های نوشتاری سعی زیادی داشتند مثلا در فرم حروف بزرگ لاتین و نوشته های چهارگوش و حروف کوچک و گرد تغییراتی ایجاد کردند و در قرون ۸ تا ۶ میلادی طرح های زیبایی در اشکال خوشنویسی لاتین ساختند. تحول هنر زیبا نویسی حروف لاتین پایه و اساس آموزش هنر خوشنویسی مدارس دنیای مسیحی بود و بنا به گفته ابن ندیم؛

« رومیان سه خط داشتند خط اول لیطون گویند یعنی آسان و نظیر خط وراقان است و با آن مصاحف می نوشتند و معروف به (یریا) از ملت روم یعنی (مقدس) می باشد و خط سوم آنها خط سوریطون است» (ابن ندیم، ۱۳۴۳: ۲۶).

آنها از قلم های لبه پهن و پردار استفاده می کردند تا به صورت ظاهر حروف، حالت تزئینی دهند و سایه روشن ایجاد کنند. در دنیای مسیحی عنوان هنر خوشنویسی توسط آپولینر مطرح شد زیرا تا قبل از آن به هنر زیبا نویسی (نظم منقوش) می گفتند. ترویج هنر خوشنویسی مسیحی با خطوط و زبان لاتین از کلیسا و دیرهای مسیحی آغاز شد و در تمام اروپا رواج یافت و در قرن ۱۵ میلادی به مدت ۱۵۰ سال از امتیازات شخصی محسوب می شد این حرفه در قرن ۱۹ میلادی توسط (اون جونز معمار) و (ویلیام موریس شاعر) مجددا احیا شد و مدارس خاصی برای آموزش اقلام متعدد خوشنویسی لاتین مانند (کارولین - گوتیک - لترانیکا) دایر گردید. از هنرمندان این مکاتب (ویلیام گرلی هریت) است که نسخه های خطی زیبایی را تزئین می کرد و هنر تذهیب و طلا اندازی کتب مسیحی را به حد اعلا رساند. خط لاتین در مقایسه با خطوط ادیان دیگر خطی مستحکم و بسته است و آزادی کامل برای تحرک ندارد و زمان طولانی سپری شد تا در نوشتار غربی هماهنگی های خوشنویسی ایجاد شود تا اینکه بعدها؛

« سیماس رودسی اولین شاعر منظومه های قافیه دار، اشکال متنوعی را ترسیم کرد و به شعر خود جاذبه های ظاهری بخشید» (گاور، ۱۳۶۷: ۲۲۴ و ۲۱۰).

تقدس هنر خوشنویسی مسیحی

در ادیان مسیح و اسلام هنر نوشتن مفهوم دینی داشت و کلمات برای کاتبان قداست معنوی داشت در هنر خوشنویسی مسیحی تمام متون برای نویسندگان آن قداست معنوی داشته است و مطالب متعددی نگارش و تزئین می شدند و گاهی محتوای متن برای آنها مهم بود زیرا سعی می کردند تا با ترویج این هنر خلاقیت های هنری خود را آشکار کنند.

« در بسیاری از نقوش خطی اسلامی نوشته های معنا داری نیست و فقط نگاره ای به شکل و ظاهر حروف الفبای عربی اند که گاهی آرزوهای خوش اند و معنای آن به مفهوم دینی هم نیست و حتی شاید برخی مثل های دنیوی باشند» (الصدیق، ۱۳۸۳: ۱۵۸).

در دوره قرون وسطی هنر خوشنویسی طبق برنامه سازمان بندی شده جدی و کاملا دقیق انجام می شد و نوشتار فقط در زمان تلاوت آیات و ادعیه روزانه دیرها متوقف می شد کاتبان برای نسخه برداری متون مذهبی باید از مطالب اصلی رونوشت تهیه می کردند و این کار اغلب

توسط زنان راهبه انجام می شد تا کار را متوقف کند و در صورتی مجاز به ادامه کار می شد تا بپذیرد هنر او فقط در خدمت خداوند و دین مسیح است. در سوریه و فلسطین هنر کتابت تحول بیشتری داشت و حتی به قلمرو دینی هم رسید. در تشابه ساختاری حروف الفبای دینی مانند الفبای فارسی - عربی - لاتین قرابتی سخت برقرار است و مانند حروف فارسی و عربی به حروف لاتین فرمهای انسانی را تشبیه کردند تا جایی که ؛

« الفبای مشهور (شان فلوری) که توسط ژئو فرو اتوری ابداع شد مدل های داوینچی و دورر همراه با احجام و اندازه و نسبت های کالبدی انسان بکار رفته است » (ژان، ۱۳۸۶: ۱۳۷).

در الفبای لاتین تفکرات مشابه علم تاحروف شایع بود زیرا معتقد بودند هر حرف دو مفهوم دارد و جمع اعداد حروف ، یک کلمه است و از نظر علم الحروف هر کلمه نماینده یک عدد است . مسیحیان در گذشته از علم حروف برای تفسیر انجیل استفاده می کردند و در الهیات مسیحی علم حروف دانشی برای پیش بینی آینده تلقی میشد مثلا ؛

« ویکتور هوگو در دفترچه یادداشت سفرها تمام حروف الفبای لاتین را به لحاظ ظاهر به یکی از آفریده های خدا نسبت می دهد مثلا A سقف است سقفی سه گوش با میله عرضی و C هلال ماه و K نمایشگر تابش نور و L ساق پا ... و بنابراین نخست خانه انسان - معماری - بدن و ساختمان و نقاط ضعف آن و سپس عدالت و موسیقی و چنگ و خرمن و هندسه و کوه و دیر و ستاره و کار و استراحت و ... سرانجام مقصد و خداوند و همه چیز تز محتویات حروف الفبا است » (ژان ، ۱۳۸۶: ۲۰۲).

عناصر مقدس هنر خوشنویسی مسیحی

از بین عناصر مقدس در باب کلام و حرف هنر خوشنویسی اعتقاداتی پیرامون (کتاب- قلم و دوات) در سنت مسیحی وجود دارد که تماما راه به تعبیر قدسی آن می برد.

۱- حرف و عدد : علامت رمزی مسیح « در میان دو حرف آلفا و امگا است که نشانه های رمزی نهایت اند و صلیب و این حروف و دایره نمادی از مسیح به عنوان ترکیبی معنوی از عالم می باشد » (بورکهارت ، ۱۳۶۷ : ۶۵).

در دنیای نوشتار مسیحی با اسرار حروف و ارزش معنوی واژه ها ، رابطه معنوی ایجاد می کردند و معتقد بودند حروف ، معانی ژرفی را منتقل می کند و با شکل کلمات بین حروف رابطه معنوی برقرار می شود . برای دانشمندان این حوزه ترکیب بندی حروف و املائی کلمات لاتین ارزش ویژه ایی داشت و کاربرد حروف صدا دار یا بی صدا در کنار هم معانی گوناگونی را القا می کرد با شناخت ریشه واژه های لاتین سعی داشتند تا خواننده را به عمق معانی واژه ها و کلمات سوق دهند و به این نحو از جهان معنا پرده بردارند . زیرا علمای مسیحی اعتقاد داشتند این کار باعث می شود تا روح انسان به عمیق ترین لایه های وجودی سوق داده شود و معنای باطنی کلمات را دریابد تمام مراحل کار آنها با تمرین و با آرامش روحی انجام می گرفت تا آهنگ کلام با روح آن رابطه یابد در این مسیر خواننده متون با کلمات جدیدی روبرو می شد و به ماهیت کلام پی می برد . برخی از حروف و کلمات متون دینی مسیح جنبه های خاص عارفانه داشت مثلا ؛

« حرف آلفا و امگا نخستین و آخرین حروف الفبای یونانی و نماد مسیحی از خداوند و به منزله آغاز و انجام همه چیز است » (هال ، ۱۳۸۳ : ۳). همچنین « برخی حروف مانند (آلفا و امگا) بر کتیبه های گوری دخمه های روم و نقاشی های رنسانس دیده می شود و حروف درهم پیچیده (IHC و IC) حروف اختصاری نام مسیح بزبان یونانی است که به طور گسترده در تزئینات کلیساهای یونانی و لاتین قرن ۱۳ م بکار می رفت. همچنین از برخی حروف به شکل نماد استفاده می کردند مانند علامت (لابرورم) که از حروف نگاره (چی - رهو) ساخته شده و کنستانتین بزرگ آن را بکار می برد و تلفیقی از حروف یونانی (چی- رهو) و حروف (P و X) است این علامت به عنوان نماد مسیحی با حروف (آلفا و امگا) درهم آمیخت » (هال ، ۱۳۸۳ : ۱ و ۱۷۱).

علم اسرار و رموز اعداد یکی از دانش های رمزی گذشته دین مسیح است و برای استفاده از آن حروف لاتین را با یکی از اعداد مطابقت می دادند آنها برای هر حرف عددی قرار داده بودند و از تاریخ تولد و نام کامل فرد استفاده می کردند تا مسیر آینده افراد را پیشگویی کنند . در دنیای مسیحیت یازده عدد (۱-۲-۳-۴-۵-۶-۷-۸-۹-۱۱-۲۲) ویژگی خاصی دارند و با حروف لاتین مشخص شدند در گذشته رومیان باستان برای نمایش اعداد ۱-۵-۱۰-۵۰-۱۰۰-۵۰۰-۱۰۰۰ از حروف I-M-D-C-L-X-V استفاده می کردند . آگوستین اعداد و متون

دینی را مقدس می دانستند و اعداد به منزله صورت مثالی هستی مطلق پنداشته می شد ... همچنین حرف (الف) همان آلفا و بعد (بتا) و سپس گاما و در نهایت دلتا به منزله اعداد ۱-۲-۳-۴ بودند .

« صاحب قاموس کتاب مقدس می گوید: (الف) حرف اول از حروف ابجد عربی و عبری و یونانی است و حضرت مسیح ع بطریق استعاره و مجاز می فرمایند منم (الف) و (ی) ابتدا و انتها اول و آخر » (آقا شریف ، ۱۳۸۳ : ۲۳۴) .

در اندیشه مسیحی خدای یگانه مبدا و منتهای همه اشیا بود و عدد ۲ نماد صلیب پنداشته می شد.

۲- قلم و کتاب : ابزار نگارش مانند قلم در سنت مسیحی جایگاه خاصی داشت تا جایی که « قلم و دوات شاخی نشانه چهار مبشر انجیل و اولیای مولفان و مدرسان مشهوری است که به سبب نوشته هایشان شهرت یافتند » (هال ، ۱۳۸۳ : ۱۷۱) .

همچنین کتاب و الواح نشانه دانشمندان بود و از آن به عنوان نماد مبشران و حواریون نام برده اند ؛

« همچنین کتاب مهمور به (هفت مهر) حاوی رموز و سرنوشتی است که محتوی دستورات الهی بوده و در همان کتاب طومار نگهداری می شود » (همان : ۱۷۳) .

این کتاب به منزله کتاب نخستینی است که با قلم الهی نگارش گردید تا بیانگر کل افعال هستی باشد طومار در هنر مسیحی نشانه پیامبران و مبشر انجیل محسوب می شد.

نتیجه

اصلی ترین علت تقدس بخشی به هنر خوشنویسی مسیحیت به موضوع تجسم بخشی کلام الهی بازمی گردد که در ثبت و ضبط نوشته های انجیل و کتب نصاری رعایت می شد . حفظ محتوای کلام برای جلوگیری از هرگونه دستبرد ؛ تغییر و ماندگاری آن برای آیندگان یکی از دلایل اصلی موضوع تقدس بخشی هنر نگارش و زیبا نویسی است که در تمام ادیان رعایت شده است . به این سبب تمام عناصر و عواملی که در تثبیت و انتقال محتوای معنوی کلام الهی دخالت داشتند برای آنان جنبه تقدس یافت و بنا به عقاید اسطوره ای و ماورایی پیشینه خط ، حتی به ابزار آلاتی مانند مداد ، قلم ، پر ، کتاب ، لوح و متعاقباً اعداد و حروف جنبه تقدس بخشیده اند . حفظ اندیشه های مذهبی و ارتباط با عالم دینی از اهم وظایف روحانیون و حافظان هنر خوشنویسی بود و به این دلیل سعی در پر بار کردن عقاید نمادین خود برای نشر آن داشته اند که نمونه آن در تفسیر های ذوقی آنها در شکل گیری حروف لاتین دیده می شود .

برای مطالعه بیشتر در خصوص خوشنویسی دینی به کتاب مولف این مقاله با عنوان ؛ خوشنویسی هنر مقدس از منظر ادیان ، نشر فارسیران مراجعه شود .

منابع

- آقا شریف ، احمد . (۱۳۸۳) . « اسرار و رموز اعداد و حروف » . شهید سعید محبی . تهران .
- ابن عربی ، محی الدین . (۱۳۸۱) . « ترجمه فتوحات مکیه » . محمد خواجوی . نشر مولی . تهران .
- ابن ندیم ، محمد بن اسحاق . (۱۳۴۳) . « الفهرست » . م رضا تجد . نشر ابن سینا . تهران .
- الصدیق ، حسین . (۱۳۸۳) . « زیباشناسی و مسایل هنر از دیدگاه ابوریحان توحیدی » . غلامرضا تهامی . نشر المهدی . تهران .
- بورکهارت ، تیتوس . (۱۳۶۷) . « هنر مقدس اصول و روشها » . جلال ستاری . نشر سروش . تهران .
- ژان ، ژرژ . (۱۳۸۵) . « تاریخچه مصور الفبا و خط » . اکبر تجویدی . انتشارات علمی فرهنگی . تهران .
- گاور ، آلبرتین . (۱۳۶۷) . « تاریخ خط » . کوروش صفوی . نشر مرکز . تهران .
- هال ، جیمز . (۱۳۸۳) . « فرهنگ نگاره ای نمادها در هنر شرق و غرب » . رقیه بهزادی . نشر فرهنگ معاصر . تهران .

